

С.Ш. АЙТОВ

УДК 930(4)+1:001

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ ФЕРНАНА БРОДЕЛЯ: ІСТОРИЧНО- АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналізується вплив когнітивних підходів та філософсько-історичних концептів творчості Ф. Броделя на пізнавальну динаміку історичної антропології.

Анализируется влияние когнитивных подходов и философско-исторических концептов творчества Ф. Броделя на познавательную динамику исторической антропологии.

Historical and anthropological aspects of the philosophy of history F. Braudel were implemented him three research dimensions. The first dimension of cognitive systems author of «Mediterranean» is to apply interdisciplinary methods of knowledge that stands as one of the key elements of the methodological foundations of historical anthropology.

Ключові слова: Ф. Бродель, теоретичні підходи, філософія історії, когнітивна динаміка, історична антропологія.

Ключевые слова: Ф. Бродель, теоретические подходы, философия истории, когнитивная динамика, историческая антропология.

Key words: F. Braudel, theoretical approaches, philosophy of history, cognitive dynamics, historical anthropology.

Проблема роботи. Проблемою даної роботи є аналіз сутності та спрямованості когнітивної динаміки історичної антропології.

Мета роботи полягає у дослідженні впливу філософсько-історичних концептів та методологічних підходів Ф. Броделя на когнітивну та науково-аксіологічну еволюцію історичної антропології.

Огляд літератури. Багатоаспектна наукова творчість Ф. Броделя отримала висвітлення й була проаналізована у працях цілої низки дослідників різних країн, зокрема, М. Емара (Франція), А. Гуревича та В. Смірнова (Росія), С. Кінзера (США) та ін. Втім, автори цих змістовних теоретично-наукових студій розглядали, головним чином, певне коло інтелектуальних елементів із проблемного поля творчості французького дослідника. Серед них: синтез географічних студій та історіографічних концепцій,

категорія «структур довгого часу», структуралістські підходи до вивчення історичного процесу, чинники економічної історії, аналіз яких займав важливе місце у теоретичних конструкціях та наукових працях Ф. Броделя.

Разом з тим, внесок філософсько-історичних концептів та методології досліджень французького вченого у розвиток наукової дисципліни історичної антропології, питання історично-антропологічної складової у студіях Ф. Броделя лишилися майже не проаналізованими. Ця обставина об'єктивно надає даній роботі певну актуальність та наукову новизну.

Основна частина. Роботи Ф. Броделя (1902-1985), одного з найбільш плідних і впливових істориків не тільки Франції та Європи, але і всього світу, є надзвичайно



змістовними і багатоаспектними у когнітивному сенсі. Тематика трьох його, без перебільшень, величезних праць, про які йтиметься у даній роботі, включають, зокрема, економічну історію, демографію, історію промисловості та торгівлі, географію, кліматологію, методологію історії, філософію історії (як процесу та науки) і багато інших.

Найбільш важливим теоретичним надбанням французького дослідника є аналіз довгострокових історичних трендів, процесів, які охоплювали століття, причому у великому різноманітті історичного дійства. На його думку, «історія є сумою усіх можливих історій» [3, с.128]. Весь велетенський історичний процес, з точки зору Ф. Броделя, розподіляється, за хронологічним критерієм, на три різновиди: коротка історія (час подій менше 10 років), «середня» історія (час подій від 10 до 100 років), історія «великого часового протягу» [3, с.118].

У масштабному дослідженні історії Франції вчений так визначав обсяг свого пошуку: «Великий часовий протяг (це – найголовніше), шестикутник (Франція), Європа, світ – ось часові і просторові координати мого дослідження» [7, с.10]. Вказані когнітивні принципи були реалізовані Ф. Броделем, хоча і не в зовсім чітко усвідомленій формі, у його першій великій (а скоріше велетенській) праці про історичні процеси у Середземномор'ї другої половини XVI ст.

Задум дослідника полягав у намірі реконструювати та проаналізувати дану проблематику у трьох вимірах. Перший вимір – це історія взаємодії людини з оточуючим середземноморським ландшафтом, другий – процеси розвою місцевих суспільств, третій – вивчення простору подій у даному регіоні у другій половині XVI ст. [6, с.20]. Виконання надзвичайно складного навіть і для сучасної історичної науки проекту потребувало 20 років надзвичайно напруженої й інтенсивної роботи вченого. Однак вона виявилася повністю виправданою новизною як самого об'єкта та інтелектуально змістовного

дослідження, так і його концептуального, когнітивного рівня. Л. Февр, підкреслюючи новаторський характер «Середземномор'я», вказував, що «вперше комплекс морів було зведено у ранг діючих облич історії» [10, с.178].

Винайдену наукову методологію Ф.Бродель поклав у концептуальну основу наступної величезної праці про становлення капіталістичної економіки, головно у країнах Західної Європи, у XV-XVIII ст. Як і у «Середземномор'ї», у цій праці дослідника цікавило не тільки завдання виявлення мегатрендів соціально-економічної динаміки, але реконструкція системного зв'язку останніх із повсякденним життєвим досвідом мільйонів людей різних суспільних груп, різних суспільств країн Заходу і Сходу. Не випадково, а методологічно продумано Ф.Бродель присвятив один із трьох томів своєї великої праці саме вивченню історії повсякденного життя, а отже, і ментальності суспільств минулого. Пояснюючи задум цього тому, він писав: «Те, що запропоновано, це спроба побачити сукупність картин (повсякденного життя) – від їжі до меблів, від техніки до міст...» [3, с.483]. Характерна назва вказаного тому роботи – «Структури повсякденності».

Незважаючи на економіко-історичну орієнтованість всієї праці, Ф. Бродель неодноразово підкреслював і її історично-антропологічний характер, висуваючи на перший когнітивний план людиноцентричний ідеал історичної науки, сформований «батьками-засновниками» школи «Анналів» М. Блоком та Л. Февром. Обстоюючи цей важливий для нього епістемологічний та аксіологічний концепт, вчений відзначав: «Економічна історія – це глобальна історія людей, хоча вона і розглядається з певної точки зору» [2, с.10].

Бродель наголошує й на пріоритетному характері для власної концепції історії категорій повсякденного життя й ментальності суспільств. Остання фактично (на його думку) включає як колективне свідоме, так і колективне безсвідоме. Як

відзначав автор «Матеріальної цивілізації», вихідним пунктом для його методологічних підходів і реалізації самого дослідження була «повсякденність – той бік життя, у якому ми опинилися, навіть не віддаючи собі у цьому звіту ... ці тисячі дій, що відбуваються або завершуються немовби самі собою» [2, с.12].

Саме такий теоретичний погляд автора був покладений в основу аналізу суто економічних явищ раннього Нового часу, які призвели до формування матеріально-промислових і фінансових основ ринкової економіки. Як вказував вчений, задум другого тому його величезної праці, «Ігри обміну», полягав у спробі «проаналізувати всю сукупність механізмів обміну, починаючи з найпростішої мінової торгівлі і аж до найскладнішого капіталізму» [5, с.7].

Остання праця Ф. Броделя, присвячена аналізу стратегічних мегатрендів, виявленню магістральних шляхів історичного процесу Франції, також написана (не повністю) автором з позицій когнітивно-ціннісного ідеалу дослідження «глобальної людини в глобальній історії». Як відзначив сам вчений, «протягом усієї роботи я намагався розповідати історію Франції у світлі різноманітних наук про людину. Це: географія, антропология (у тому числі й історична), демографія, ... дослідження культур та ментальностей ...» [7, с.11]. Особливу наукову зацікавленість дослідника викликає пласт історії, найбільш складний для аналізу, але і найбільш цінний, з точки зору Ф. Броделя, для розуміння сутності і спрямованості історичного процесу: колективна ментальність французького (у даному випадку) суспільства, що знайшла прояв у відповідних формах повсякденного життя. Вчений наголошує, що його «поперед усе цікавить саме ця історія, підспудна, темна, неподатлива» [7, с.9].

Розглядаючи проблематику переважно економіко-історичну у власному баченні версії французького «мегаісторичного» процесу, Ф. Бродель вказує на складний, системний вплив на суто економічні явища позаекономічних чинників, до яких він,

зокрема, відносить політику, суспільне життя, культуру, розвиток техніки та ін. [8, с.8].

Вивчення матеріальної культури французького суспільства на різних етапах його розвитку вчений також аналізує з людиноцентричної точки зору, у поєднанні із вивченням побуту і повсякденного життя суспільства та його окремих верств. У розумінні Ф. Броделя дослідження значення «речей» у історії означає з'ясувати, «як вони дозволяють людям вижити, примушуючи їх у випадку необхідності йти уперед, або відступати із вже захоплених позицій» [8, с.8].

Вивчення історично-економічної тематики, за Ф. Броделем, мусить також враховувати й такі соціально-психологічні чинники, як здібність людей жити у суспільстві та виконувати певні сумісні, суспільно-значущі дії та заходи, потребу людей та суспільних груп у спілкуванні [9, с.469].

Аналізуючи когнітивні надбання та методологічні підходи творчості Ф. Броделя, дослідники головним чином вказують на найбільш помітні концепти наукових студій автора «Середземномор'я». Так, американський історик науки С. Кінзер наголошує на науковій спадкоємності теоретичних підходів французького історика та його попередників у вітчизняній історії та філософсько-історичній традиції – від Ж. Мішле до Л. Февра (вчителя Броделя) [14, с.103]. Дослідження Ф. Броделем впливу географічних чинників на історичний процес привернуло увагу аналітиків його творчості. Той же С. Кінзер навіть назвав когнітивну методологію французького вченого «геоісторичною моделлю історії» [14, с.83]. Серед оригінальних рис наукової творчості автора «Матеріальної цивілізації» відзначали також його тяжіння до аналізу великих, за конкретно-історичним наповненням та часовими інтервалами, структур.

На думку французького вченого (учня Ф. Броделя) М. Емара, найбільш важливим концептом методологічної системи його



вчителя у науці є «концепція історії, згідно з якою зрозуміти будь-яке явище можливо лише у найбільшому вимірі» [10, с.207]. В.П. Смірнов бачить значне досягнення наукової діяльності Ф. Броделя у дослідженні великих структур історичного процесу [9].

Саме завдяки величезним працям французького вченого та обґрунтованим у них концепціям структурна історія зайняла домінуюче положення у історичній думці Франції та низки європейських країн у 1960 – 1970-х рр. [10]. Дослідження Ф. Броделем мегатенденцій та «мегаоб'єктів» історичного процесу знайшло як однодумців серед сучасних йому істориків і філософів історії у різних країнах світу, так і продовжувачів. Серед дослідників, які знаходилися у певному науковому діалозі з автором «Середземномор'я», слід у першу чергу назвати А. Дж. Тойнбі та Л.М. Гумільова. В їх філософсько-історичних, глобалістських за суттю, концепціях також важливе місце відведено аналізу мегачинників цивілізаційної динаміки та впливу географічного чинника на історичні процеси. З менш відомих авторів можна згадати британського дослідника Х.С. Дарбі (1909-1992), молодшого сучасника Ф. Броделя, який у власних працях вивчав (на матеріалі історичної динаміки Великої Британії та США) системний вплив природних чинників, ландшафту на хід історичного процесу [13, с.1244].

Серед досліджень, які певним чином продовжують когнітивні напрями, задані творчою спадщиною Ф. Броделя, можна назвати полідисциплінарні студії над історією Середземномор'я у ранній Новий час, аналіз суспільної організації соціумів того часу та їх «бачення» суспільно-політичних чинників, вивчення співіснування релігії та релігійних конфесій на Піренейському півострові та ін. [12, с.1235]. Також у річищі броделевської методології написана і монографія учня автора «Середземномор'я», іспанського дослідника В.Васкеса де Прада «Філіпп II і Франція (1559-1598)...».

Наведені вище елементи когнітивно-методологічних концепцій Ф. Броделя належать до найбільш відомих загальнодослідників у галузях історії та філософії історичної науки. Але аналіз теоретичних підходів французького вченого дає підстави відзначити також історично-антропологічні елементи його методології.

Висновки. Історично-антропологічні аспекти філософії історії Ф. Броделя були реалізовані ним у трьох дослідницьких вимірах. Перший дослідницький вимір когнітивної системи автора «Середземномор'я» полягає у застосуванні міждисциплінарних методів пізнання, які виступають одним із головних елементів методологічного фундаменту історичної антропології. Другий дослідницький вимір виявився у аналізі Ф. Броделем, поряд із різноманітною історичною та соціально-економічною проблематикою, питань з історії повсякденного життя й історії ментальностей, які на наступному етапі когнітивної динаміки історичної антропології створили основу проблемного поля цієї наукової дисципліни. Третій дослідницький вимір знайшов прояв у загальному значенні, яке мала творчість Ф.Броделя для наукової інституціалізації історичної антропології як окремої дисципліни із власними дослідницькими цілями, науковою методологією та «інтелектуальним інструментарієм».

Саме праці французького дослідника та його однодумців стали своєрідною «когнітивною матрицею», у інтелектуальному просторі якої відбулося становлення наукової дисципліни історичної антропології [1, с.41].

Дослідження Ф. Броделя, сфокусовані на аналізі масштабних у часовому та просторовому аспектах історичних процесів, логічно та об'єктивно призвели до необхідності більш детального вивчення їх окремих елементів, зокрема, проблематики історії ментальності, історії повсякденності життя, історії певних соціальних груп, мікроісторії, й у такий спосіб задали

когнітивно-аксіологічні орієнтири як історично-антропологічним студіям, так і, певним чином, соціально-гуманітарній думці у цілому.

Бібліографічні посилання

1. Айтов С.Ш. Когнітивні чинники розвитку історичної антропології [Текст] / С.Ш. Айтов // Вісник ДНУ. Серія: історія і філософія науки і техніки. – 2010. – Вип. 18. – С.38-45.
2. Бродель Ф. Динамика капитализма [Текст] / Ф. Бродель. – Смоленск: Русич, 1993. – 124 с.
3. Бродель Ф. История и общественные науки [Текст] / Ф. Бродель // Философия и методология истории. – М.: Прогресс, 1977. – С.115-142.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм [Текст] / Ф. Бродель. – У 3-х т. – Т.1. – К.: Основа, 1997 – 585 с.
5. Бродель Ф. Средиземноморье и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II [Текст] / Ф. Бродель. – В 3-х т. – Т.1. – М.: Языки русской культуры, 2002. – 496 с.
6. Бродель Ф. Что такое Франция? [Текст] / Ф. Бродель. – Кн.1. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1994. - 406 с.
7. Бродель Ф. Что такое Франция? [Текст] / Ф. Бродель. – Кн.2. – Ч.1. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. - 244 с.
8. Бродель Ф. Что такое Франция? [Текст] / Ф. Бродель. – Кн.1. – Ч.2. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1997. – 511 с.
9. Смирнов В.П. Фернан Бродель: жизнь и труды [Текст] / В.П. Смирнов / Французский ежегодник. – М.: Наука, 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://Annair-fr.niarod.ru/static/Smimov-2002.-.html>.
10. Февр Л. «Средиземное море и средиземноморский мир в эпоху Филиппа II» [Текст] / Л. Февр / Бои за историю. – М.: Наука, 1991. – С.176-184.
11. Эмар М. Один Бродель или несколько? [Текст] / М. Эмар / Историческая наука на рубеже веков. – М.: Наука, 2001. – С.193-207.
12. Fritze R.H. Early Modern history and social sciences: testing the limits of Braudel Medereterance [Текст] / R.H. Fritze // The Sixteenth century journal. – 2003. – №4. – P.1235-1236.
13. Fritze R.H. H.C. Darby. The relations of history and geography: Studies in England, France and United States [Текст] / R.H. Fritze // The Sixteenth century journal. – 2003. – №4. – P.1243-1244.
14. Kinzer S. Annaliste paradigm? The geohistorical structure of Fernand Braudel [Текст] / S.Kinzer // The American historical review. – 1981. – №1. – P.63-105.